

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
Ιδρυτής: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

Διευθύντης: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΚΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1949

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΚΛΑΣΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, ΛΟΓΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟΣ

*Ἀπορίες σχετικές με τις «ἐπιδιώξεις
τῆς ἐταιρείας Ἑλλήνων φιλολόγων».*

Ἐδῶ καὶ λίγους μῆνες ἰδρύθηκε ἡ «Ἐταιρεία Ἑλλήνων φιλολόγων» καὶ τώρα τελευταῖα κυκλοφόρησε τὸ πρῶτο τεύχος τοῦ ἑξαμηνιαίου περιοδικοῦ τῆς μετὰ τὸν τίτλο «Πλάτων». Ἄν ἡ ἐταιρεία αὕτη εἶχε σκοπὸν νὰ ἐνώσῃ τοὺς Ἕλληνας φιλολόγους γιὰ νὰ διεκδικήσουν μετὰ τὴν ἐνώση, μετὰ τὴ δύναμη δηλαδή τοῦ ἀριθμοῦ, τὰ ἐπαγγελματικὰ δικαιώματα τοῦ κλάδου, ἡ ἴδρυσὴ τῆς θὰ ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ συνηθισμένα σύγχρονα φαινόμενα τοῦ ἐπαγγελματισμοῦ καὶ δὲ θὰ παρουσίαζε κανένα γενικότερο ἐνδιαφέρον. Ὁ κύριος ὁμως σκοπὸς τῆς ἐταιρείας εἶναι καθαρὰ πνευματικός, ἀναφέρεται στὴν ἑλληνικὴ παιδεία καὶ τὴ σωστὴ μελλοντικὴ ἐξέλιξί τῆς. Εἶναι δηλαδή σκοπὸς ποὺ ἐνδιαφέρει ἄμεσα κάθε πραγματικὸ ἐργάτη στὴν περιοχὴ τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς.

Μιὰ ἐνώση ἐπιστημονικὴ ἑλλήνων φιλολόγων εἶναι φυσικὸ νὰ ἔχη κέντρο στὴν προσπάθειά τῆς τὶς ἀνθρωπιστικὲς σπουδές, καὶ ἰδιαίτερα τὰ ἑλληνικὰ κλασικὰ γράμματα. Ὅχι «τὴν καλλιέργειαν μιᾶς ἀψύχου καὶ τυπολογικῆς ἀρχαιογνωσίας» ὅπως πολὺ σωστὰ σημειώνει τὸ κύριον ἀρθρον τοῦ περιοδικοῦ των. ἀλλὰ τὴν οὐσίαν, τὸ δυναμογόνον πνεῦμα τοῦ κλασικοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἀπὸ τέτοια ἐνώση, ἐκτὸς ἀπὸ εἰδικὲς μελέτες ποὺ θὰ βοηθοῦσαν τὴ βαθύτερη κατανόησιν τῆς ἀρχαιότητος, θὰ περίμενε κανεὶς νὰ ξεδιαλύνῃ πλάνες σχετικὰ μετὰ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἀνυπολόγιστον γιὰ τὴν Ἑλλάδα πρό πάντων σημασίαν τῶν ἑλλήνων κλασικῶν. Νὰ ἐξετάσῃ ἔπειτα γιὰτί οἱ ἀνθρωπιστικὲς σπουδὲς ἔχουν τόσο ξεπέσει στὸν τόπον μας, ὥστε ν' ἀμφιβάλουν γιὰ τὴν ἀξίαν τους πολλοὶ καὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους ἀκόμα τοὺς φιλολόγους. Κι ἐδῶ ἡ ἀντικειμενικὴ ἐξέτασις θ' ἀπαιτοῦσε πρὶν ἀπ' ὅλα κάποια ἐνδοσκοπήσιν, ἐννοῶ τὴν ἔρευνα γιὰ τὸ μορφωτικὸ ἐπίπεδον τοῦ ἴδιου τοῦ κλάδου. Πρὶν δηλαδή ὁ κλάδος ζητήσῃ νὰ φωτίσῃ τὴν Πολιτείαν καὶ τὴν κοινωνίαν, νὰ κοιτάξῃ μέσα του καὶ νὰ ρωτήσῃ ἂν ὁ ἴδιος ἔχη ζήσει τὰ κλασικὰ γράμματα· καὶ ἂν ὄχι, ν' ἀντικρίσῃ τὰ δυὸ βασικὰ προβλήματα ποὺ παρουσιάζονται ἐδῶ : τὸ

ἓνα ἢ μορφωτικὴ πηγὴ τῶν φιλολόγων, δηλαδή ἢ φιλοσοφικὴ σχολή, καὶ τὸ ἄλλο ὁ τρόπος, ἢ μέθοδος ποὺ θὰ μᾶς ὀδηγήσῃ στὸ δημιουργικὸ ἀντίκρισμα τῶν κλασικῶν. Τέτοια ἐνδοσκοπήσιν θὰ ἦταν βέβαια σκληρὴ, ἀλλὰ ἀπαραίτητη γιὰ τὸ σκοπὸ τῆς ἐταιρείας καὶ ἐξυψωτικὴ. Καὶ ὕστερα θὰ ἔρχονταν φυσικὰ καὶ δικαιολογημένα τὰ αἰτήματα πρὸς τὴν Πολιτείαν καὶ τὴν κοινωνίαν, καὶ ἡ προσπάθεια νὰ διαδοθῇ, νὰ ποτίσῃ πολὺ πλατύτερον κύκλον τὸ ἀνθρωπιστικὸ πνεῦμα ὅπως τὸ ἐνσαρκώνει ἡ ἑλληνικὴ παράδοσις στὴν ἐξέλιξί τῆς· νὰ γίνῃ δυναμὸ γόνον γιὰ τὸ ἔθνος ὁλόκληρον καὶ τὴ μελλοντικὴν του κατεύθυνσιν. Καὶ ἀκόμα, ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ ἐταιρεία ἐπιστημόνων, καὶ μάλιστα φιλολόγων, θὰ περίμενε κανεὶς ἔρευνα ἀντικειμενικὴ στὰ σχετικὰ προβλήματα, ἔξω καὶ πέρα ἀπὸ κάθε πάθος ἢ πολιτικὸν πρόσιμα, ὅπως καὶ ματιὰ ἀνοιχτὴ γιὰ τὴν ὁλότηταν τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς καὶ τὰ προβλήματα τῆς. Βαρῆς βέβαια τέτοιαι ἀπαιτήσεις καὶ δύσκολες τόσες ἐλπίδες. Νομίζω ὁμως ὅτι ἡ φιλοδοξία τῆς ἐταιρείας δίνει σὲ κάθε τρίτον τὸ δικαίωμα νὰ τις προβάλλῃ, ὅταν μάλιστα ἐπὶ κεφαλῆς στὴν κίνησιν αὕτη εἶναι δυὸ φιλόλογοι μετὰ σημαντικὴν πολυχρονὴν ὑπηρεσίαν στὰ κλασικὰ γράμματα καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἐκπαίδευσιν.

* *

Μετέτοιαι σκέψεις καὶ ἐλπίδες πῆρα στὰ χέρια μου τὸ πρῶτον τεύχος τοῦ περιοδικοῦ «Πλάτων». Ἡ μελέτη τοῦ ὁμως μου γέννησε μερικὲς ἀπορίες ποὺ αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην νὰ τις ἐκθέσω, γιὰτί ἴσως βοηθήσουν τὴν ἐταιρείαν ν' ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνον ποὺ δείχνουν καθαρὰ μερικὰ σημεῖα ἀπὸ τὴν πρώτην δημόσιαν ἐμφάνισίν τῆς. Εἶναι σημεῖα ποὺ ἀπειλοῦν κατὰ τὴ γνῶμην μου νὰ χαράξουν κατεύθυνσιν ἀντίθετην πρὸς τὸ σκοπὸν τῆς. Μ' αὐτὰ δὲν ἐννοῶ βέβαια τὸ ἐπιστημονικὸ μέρος τοῦ περιοδικοῦ, μελέτες καὶ βιβλιοκρισίαις. Ὅλα αὐτὰ ἀσφαλῶς εἶναι χρήσιμα γιὰ τὸ ἔργον τοῦ φιλολόγου,

όσο και αν γόνιμα μπορούν να γίνουν σ' ένα πολύ στενό κύκλο ανάμεσα ακόμα και στους ειδικούς. Πολύ λιγότερο έννοω το κύριο άρθρο που μας δίνει τις «έπιδιώξεις της εταιρείας των ελλήνων φιλολόγων». Με το περιεχόμενό του γενικά θα συμφωνήσω νομίζω και αустηρός ακόμα αναγνώστης, εκτός από μερικά μέρη που θα τα σημειώσω παρακάτω. Κοντά όμως σ' αυτά έχωμε την έγκύκλιο της εταιρείας «πρός τους Έλληνες φιλολόγους», ένα ανώνυμο σημείωμα «από την ζωή και την κίνηση» και το «ιστορικόν της ίδρύσεως της εταιρείας» που έχει γράψει ένα από τα ιδρυτικά μέλη της.

Παραμερίζω το γεγονός ότι στο πρώτο αυτό τεύχος δεν υπάρχει ούτε ίχνος από ένδοσκόπηση. Το παραμερίζω με την πεποίθηση ότι αν είναι να θεμελιωθῆ το έργο της εταιρείας, ή ίδια άργα ή γρήγορα δεν μπορεί παρά να επιχειρήσει μιά τέτοια έρευνα. Και έρχομαι στα σημεία που είπα παραπάνω.

Α') 'Η εταιρεία στην έγκυκλιό της «πρός τους Έλληνες φιλολόγους» τονίζει ότι «είδικώτερον θα προσπαθήσει να καταστήσει συνειδητήν την ζωτικήν σημασίαν ήν κέκτηται ή λογία παράδοσις διά το έθνος», χωρίς να ξεκαθαρίζη το νόημα που δίνει στον όρο αυτόν. "Αν λέγοντας λογία παράδοση έννοούν γενικά τις γόνιμες κλασικές σπουδές και τη συνέπειά τους, να κρατιούνται δηλαδή ζωντανοί οι δεσμοί του έθνους με την έλληνική αρχαιότητα, τότε ή σημασία τους για την 'Ελλάδα ήταν, είναι και θα είναι πολύ ζωτική. "Όσο περισσότερο μάλιστα οι σπουδές αυτές κατόρθωναν και κατορθώνουν να πλησιάζουν την ούσία, το πνεύμα των κλασικών, τόσο μεγαλύτερη ή σημασία τους. Και τέτοιες γόνιμες εποχές είχαμε στην πολύχρονη ιστορία τους, και άσφαλώς θα έχωμε και στο μέλλον. Είχαμε όμως όταν δεν υπήρχε ακόμα, και άργότερα όταν υπερνικήθηκε, και θα έχωμε όταν υπερνικήθη και λείψη ή λογία παράδοση, ή κατεύθυνση που προσπάθησε και προσπαθεί να δώσει στην πνευματική μας ζωή, το πνεύμα της. Γιατί μέσα στην ιστορία των κλασικών σπουδών ή λογία παράδοση είναι ένα κίνημα ιδιότυπο: ριζώνει στον άττικισμό, το νόημά του όμως παίρνει το όρισμένο, το είδικό περιεχόμενο που έχει και σήμερα ακόμα ο όρος αυτός, τον 18ο και προπάντων τον 19ο αιώνα.

Την ανάγκη να μορφωθῆ το σκλαβωμένο έθνος την αναγνώριζαν τότε όλοι, γιατί πήγαζε από το βαθύτερο είναι του. 'Αλλά μαζί με την ανάγκη αυτή πρόβαλε κατηγορικό το πρόβλημα: με ποιά γλώσσα μπορεί να δοθῆ μόρφωση σωστή. Κι έδω ξεχώρισαν δυό αντίθετες κατευθύνσεις. Σύμφωνα με τη μία έπρεπε να συνεχιστῆ ή γραπτή γλωσσική παράδοση των λογίων, όσο και αν ήταν περιορισμένη σε στενώτατο κύκλο και

τη χόριζε από τη ζωντανή γλώσσα του λαού χάσμα βαθύ. Το χάσμα αυτό νόμιζαν πως ήταν συνέπεια της άγραμματοσύνης και της σκλαβιάς και εύκολα μπορούσε να λείψη με την παιδεία. 'Αλλά και πιο πολύ ακόμα: ή γραπτή αυτή γλώσσα έπρεπε να καθαριστῆ από τις άνωμαλες άπλοποιήσεις που είχαν γίνει στο μεταξύ, να γυρίση στην αρχική πηγή της, την άττική, και να ταυτιστῆ μαζί της. 'Αντίθετα άλλοι ύποστήριζαν ότι ή προσπάθεια έπιστροφῆς σε μιά γλώσσα από πολλούς πιά αιώνες νεκρή για το λαό είναι όλοφάνερη ούτοπία. Με φυσική εξέλιξη ο λαός έχει μορφώσει ένα δικό του γλωσσικό όργανο ζωντανό, που έκφράζει τη δική του ψυχική ζωή, και αυτό πρέπει να χρησιμοποιήσουν και καλλιεργήσουν οι λογιοί του, αν θέλουν να τον μορφώσουν πραγματικά. Στο βάθος όμως ή αντίθεση αυτή δεν περιοριζόταν μόνο στη γλωσσική μορφή, παρά άπλωνόταν σε όλες τις σχετικές έκδηλώσεις του νέου έλληνισμού, σε όλόκληρη την ψυχική του όντότητα. 'Από τη μιά μεριά τέλεια άρνησή της, άγνοια ή και περιφρόνηση μαζί της σύγχρονης ζωής, και προσπάθεια δημιουργίας «εις το κενόν». 'Από την άλλη αναγνώριση της άύθυπαρξίας της και της σημασίας που έχει για το έθνος, για τη μόρφωση και την προκοπή του.

Με τέτοιο νόημα και τέτοια κατεύθυνση ή λογία παράδοση καταβροχθίζοντας «την μέσην όδόν» του Κοραή κυριαρχεί στο νεοσύστατο έλληνικό κράτος και το πνεύμα της συνεχίζεται ως σήμερα, όσο και αν οι όπαδοί της, με τον καιρό και με τους άγώνες κυρίως του δημοτικισμού, δεν άρνήθηκαν μόνο το δόγμα της έπιστροφῆς, αλλά και αναγκάστηκαν σκαλί το σκαλί να κατεβαίνουν σε ύποχωρήσεις όλοένα και μεγαλύτερες. Το τραγικότερο θύμα της ήταν ή έλληνική παιδεία, που είχε στερήσει τόσο, ώστε ένας μαθηματικός στα 1870 χαρακτηριστικά το έργο της μ' αυτά τα λόγια: «Είς λεξίδια κενά νοήματος, εις το δέρμα της αρχαίας 'Ελλάδος, έθυσιάσθη ή έλληνική εκπαίδευσις» ή έλληνική τεχνολογία είναι το πρώτον και σχεδόν μόνον των δημοτικών σχολείων και των γυμνασίων μέλημα... Με τύπους ναυαρίζονται τα παιδιά εις τα δευτερεύοντα σχολεία, μεταβαίνουν εις το πανεπιστήμιον έν γένει νήπια και έξέρχονται καπάτσοι».

Αυτό το είδικό νόημα έχει ή λογία παράδοση όπως διαμορφώθηκε στην αντίθεσή της με τη δημοτική. "Ενα νόημα που δεν περιλαμβάνει βέβαια στα όριά του όλα γενικά τα έργα ή τις μελέτες που έχουν γραφῆ ή γράφονται στην καθαρεύουσα, ακόμα και από έπιστήμονες που θεωρητικά είχαν στηρίξει την παράδοση αυτή, όπως ο Κόντος π. χ. ή και παλαιότεροι. Το νόημά της το άποκρυσταλλώνει ο Σοφολογιώτατος του Σολωμικού διαλόγου στην αντίθεσή του με τον Ποιητή. 'Η ζημιά

πού έφερε στο νέο έλληνισμό είναι ανυπολόγιστη, γιατί παραστράτισε το έθνος σε στιγμή κρίσιμη για την πνευματική του ζωή από το σωστό δρόμο του, και στείρεψε την πλουσιότητα για τη μόρφωσή του πηγή, τα κλασικά γράμματα.

Η παράδοση αυτή παρουσιάζει βέβαια μια άποψη πού τη σημασία της κανείς δεν παραγνωρίζει. Έτσι στον προεπαναστατικό αιώνα ο θαυμασμός προς την ελληνική αρχαιότητα πού είχε έμπνεύσει τους όπαδούς της, όσο και αν συγκεντρωνόταν στην άττική γλώσσα, ήταν μόλα ταύτα συνυφασμένος με την προσπάθεια να στραφή ή προσοχή των σκλάβων προς την περασμένη μεγάλη εποχή του έθνους. Και μόνον ή άπλή αλλά συχνή αναφορά σε μεγάλα όνόματα και κατορθώματα από την πνευματική περιοχή και την πολιτική ιστορία της αρχαιότητας τόνωνε την έσωτερική τους παράδοση, και δυναμώνοντας την ιστορική μνήμη βοηθούσε να φτερώνη ο πόθος για την επανάσταση. Έδω όμως δεν πρέπει να ξεχνούμε δυό πράγματα: Πρώτα ότι οι πηγές πού έτρεφαν τον «έλληνικό μύθο»—«τά περασμένα μεγαλεία» του έθνικού ύμνου—ήταν πολλές, άλλες φανερές και άλλες χαμένες μέσα σε θρύλους. Και δεύτερο ότι στίς σχολές του γένους δε δίδασκαν τα κλασικά γράμματα μόνον όσοι άκολουθούσαν τη λογία παράδοση, αλλά και όπαδοί του Κοραή και της δημοτικής γλώσσας, και ότι και σ' αυτούς ήταν το ίδιο έντονος ο θαυμασμός της ελληνικής αρχαιότητας και ή έκτίμηση της σημασίας της για τη μόρφωση του έθνους. Και θα ήθελα τελειώνοντας την πρώτη αυτή άπορία μου να ρωτήσω την έταιρεία έλλήνων φιλόλογων αν ή παραπάνω συμβολή και όποια άλλη ακόμα ώφέλεια ίσοφαρίζη κατά τη γνώμη της τη ζημιά πού έφερε ή λογία παράδοση, όταν βέβαια περιορίσωμε τον όρο αυτό στο πραγματικό νόημά του.

Β. Φοβούμαι όμως μήπως για την έταιρεία ή λογία παράδοση, και με το ειδικό, τή στενό ακόμα νόημά της, όχι μόνο δεν έφερε καμιά ζημιά, αλλά «κέκτηται» και για το παρόν και το μέλλον «ζωτικήν αξίαν». Μήπως δηλαδή το χάσμα πού άνοιξε και τυραννεί την πνευματική ζωή του έθνους, και πιο πολύ απ' όλα την παιδεία του, δεν έχει γι' αυτή καμιά σημασία. Και μπορεί νάναι έτσι, άφου κατά την έγκύκλιο ή έταιρεία «θεωρεί άπάσας τάς έκδηλώσεις ύφ' ός ένεφανίσθη το ελληνικό πνεύμα, είτε πολιτιστικά είτε καλλιτεχνικά είτε γλωσσικά είναι αύται, ως άποτελούσας άδιάσπαστον ένότητα», και άφου κατά το κύριο άρθρο του περιοδικού: «εις το πνευματικόν βασίλειον του ελληνισμού υπάρχουν πολλαί Μοναί και οιαδήποτε προσφορά έχει την θέσιν της.»

Φοβούμαι όμως μήπως και ή άμεροληψία αυτή καταντήση μόνο άπλή υπόσχεση και

θα είναι έτσι, αν ένα μέρος της εισαγωγής στο «ιστορικόν της έταιρείας» και το άνωνομο σημείωμα «κατάργησις της κακής έριδος» αντιπροσωπεύουν πραγματικά τη γνώμη και τη στάση της έταιρείας. Γιατί τότε αντίθετα με την αξία πού έδωσε στη λογία παράδοση, πρέπει να πιστεύη πως ή δημοτική είναι επίζημία και πιο πολύ ακόμα: όλέθρια. Κατά το σημείωμα «ό,τι ύπήρξε διά την πολιτικήν ζωήν ή άνταρτική κινηματική παρεκτροπή, ύπήρξεν άντιστοίχως, και διά την πνευματικήν περιοχήν ή έριστική και κινηματική διχοστασία. Το έθνος έταλανίσθη... από πνευματικές διχοστασίας, αΐτινες ύπήρξαν *όλος άδικαιολόγητοι και άνευ περιχομένου.*» Και ή αντίληψη αυτή γίνεται ακόμα σοβαρότερη αν δεχτούμε ότι έπεξηγεί και συμπληρώνει την άκόλουθη περικοπή από το κύριο άρθρο: «Αί έριδες και άντιγνωμιαί, αΐτινες τοσοούτον έταλάνισαν και διετάραξαν την ψυχικήν ένότητα του έθνους, πρέπει να ένταφιασθούν διά παντός». Η κύρια όμως, ή βασική για την πνευματική μας ζωή «διχοστασία» πού «ταλανίζει» το έθνος τους τελευταίους αιώνας, είναι οι άγώνες ανάμεσα στη λογία και τη δημοτική παράδοση. Άγώνες πού δεν έχουν καμιά άπολύτως σχέση με την «άνταρτικήν παρεκτροπήν» και ήταν έντονοι και στην εποχή ακόμα του Κοραή. Στο βάθος δηλαδή ή πολύχρονη προσπάθεια του δημοτικισμού είναι «άδικαιολόγητος και κενή περιχομένου»; Γιατί αυτό είναι το μόνο νόημα πού μπορεί να βγάλη ο άναγνώστης μέσα από την άοριστολογία του κειμένου.

Αν όμως ή άοριστολογία σε ζήτημα όπως το παραπάνω είναι άσυγχώρητη, άντιμάχεται αυτό το έπιστημονικό ήθος σε άλλο ζήτημα πού φέρνει όρισμένη παράγραφος, του «ιστορικού της έταιρείας». Σ' αυτή, όπως είναι διατυπωμένη, συγχέεται ο δημοτικισμός με τον κομμουνισμό και το συμμοριακό κίνημα. Αν τέτοια σύγχυση την έκαμαν και την κρατούν συνειδητά για κομματικό συμφέρον και δημαγωγία όρισμένοι πολιτικοί και δημοσιογραφικά όργανα, ένα έπιστημονικό σωματείο έχει χρέος όχι μόνο να την άποφύγη, αλλά και να την ξεδιαλύνη. Γιατί είναι, πρέπει να είναι σε θέση να ξέρη ότι τη σύγχυση αυτή την έχουν ξεκαθαρίσει από πολλά χρόνια τώρα οι ίδιοι οι έργάτες του δημοτικισμού. Ειδικότερα μάλιστα μέσα στον εκπαιδευτικό δημοτικισμό έχει γίνει επίμονα το ξεκαθάρισμα από κάθε πολιτική ή κομματική έκμετάλλευσή του. Επίμονα έχει τονιστή ή ουσία της πολύχρονης εργασίας του, εργασίας πού άνάγκασε και φανατικούς άντιμάχους του να δεχτούν άρκετά από τα αίτήματά του*. Κι' έρχεται τώρα φυσικό το έ-

* Στην ίδια παράγραφο συγχέεται ο δημοτικισμός με τον «έκπαιδευτικόν μοντερνισμόν». Τέτοια όμως σύγχυση μπορούμε να κάνωμε, αν δεν έχωμε

ρώτημα αν και πως όλα αυτά συμβιβάζονται με την υπόσχεση της έγκυκλίου ότι «ή εταιρεία θα σταθή μακράν παντός φανατισμού», και πιο πολύ με το 5ο άρθρο του καταστατικού της ότι η «εταιρεία ως αύστηρόν έπιστημονικόν σωματείον απέχει πάσης καθ' οίονδήποτε τρόπον πολιτικής αναμίξεως ή έκδηλώσεως».

Γ.) Άλλά το έρώτημα πηγαιίνει πολύ βαθύτερα, στο σκοπό της εταιρείας και τους όρους της έπιτυχίας του. Το κύριο άρθρο του περιοδικού τονίζει όπως είδαμε ότι «ή αποστολή των φιλόλογων δέν έγκείται εις την καλλιέργειαν μιάς άψύχου και τυπολογικής άρχαιογνωσίας». Πραγματική μορφωτική αξία έχει ή ουσία, το πνεύμα των κλασικών. Και είναι σωστή ή αντίληψη που υποστηρίζεται στο ίδιο άρθρο, ότι και οι έλληνες φιλόλογοι θα πετύχουν την αποστολή τους, αν δουλέψουν τά κλασικά κείμενα όχι με τή μέθοδο των φυσικομαθηματικών έπιστημών, αλλά με τή μέθοδο που ταιριάζει σε μιά έπιστήμη πνευματική όπως είναι ή φιλολογία. Δηλαδή αν ζήσουν οι ίδιοι το κείμενο και τις αξίες του, τόσο τή γλώσσα και το περιεχόμενό του, όσο και τή μορφή του δημιουργού του. Η ίδια όμως μέθοδος μάς λέει ότι αυτό το κατορθώνει μόνον όποιος μελετητής ζή έντονα το παρόν του τόπου του και τις πραγματικές αξίες του. Κάποιος είπε ότι ό φιλόλογος «με τή δική του ζωή ζωντανεύει τά περασμένα και όχι αντίστροφα». Στη νεώτερη όμως Ελλάδα το βαθύτερο είναι της, οι πιο πολύτιμες πολιτιστικές της αξίες έχουν αποκρυσταλλωθή στη δημιουργία του λαού και γενικότερα στη δημοτική παράδοση. Μέσα σ' αυτή —ήθη και έθιμα, κοινοτική όργάνωση, λαϊκή τέχνη, και άπάνω άπ' όλα ή δημοτική γλώσσα που έχει συνυφανθή με τις ψυχικές λειτουργίες των νεοελλήνων και τις έχει αναστήσει—μέσα σ' αυτή ζούμε σε βασικά της γνωρίσματα την άρχαία Ελλάδα, και μέσα σ' αυτή έχομε τή νεώτερη «άπό τάς νέας μορφάς ζωής και έκφράσεως τάς διαδοχικώς αναφανείσας κατά τόν μακρόν βίον του έθνους» που αναφέρει το κύριο άρθρο, τή μορφή δηλαδή του νέου έλληνισμού. «Η γλώσσα του έλληνικού λαού είναι μία και άδιάσπαστη άπό τόν Όμηρο έως τόν Σολωμό και τόν Παλαμά» έγραφε ό Γεωργούλης στη «μελέτη των έλληνικών άνθρωπιστικών γραμμάτων». Και στο ίδιο

νιώσει νό νόημα του δημοτικισμού. Γιατί δημοτικισμός σημαίνει έπιστροφή στις ρίζες της ψυχικής ζωής του νέου έλληνισμού, ζωντανή δηλ. συντήρηση της έσωτερικής του ένότητας άπό τά πιο μακρινά περασμένα ως τήν έποχή μας. Αυτό βέβαια δέν έμποδίζει να βρίσκωμε και μέσα στους κύκλους των εκπαιδευτικών δημοτικιστών μ ο ν τ έ ρ ν ο υ ς — με τήν έτυμολογία της λέξης = της μόδας — όπως έχομε μοντέρνους και μέσα σε εκπαιδευτικούς τυφλά άφοσιωμένους στη λογία παράδοση.

Έργο του : «Η μελέτη των άρχαίων συγγραφέων με συνεπαφή και άδιάκοπο παραλληλισμό προς τή νεοελληνική γλωσσική και πολιτιστική παράδοση χαρίζει στα έρμηνευτικά και φιλολογικά προβλήματα άφταστη ζωντανή έπικαιρότητα και έμφανίζει τή συνέχεια της πνευματικής ύπόστασης του έλληνικού έθνους ως ένιαία και άνεξολόθρευτη». Και πραγματικά πως θα ζήσης ό ίδιος σε μορφή και περιεχόμενο και θα όδηγήσης και τους μαθητές σου να ζήσουν τόν Όμηρο π.χ., τή γλώσσα του, τήν τέχνη και τις άλλες αξίες του έπους, αν ή μελέτη και ή διδασκαλία σου δέν είναι θεμελιωμένη στους δημοτικούς θησαυρούς και το πνεύμα τους, στα «παραμυθάκια» δηλαδή του Μιστριώτη ; Η για να φέρω παράδειγμα και άπό άλλη περιοχή, τήν όργάνωση π.χ. των άρχαίων κοινοτικών πολιτειών χωρίς τήν προεπαναστατική κοινοτική όργάνωση, και όχι βέβαια τους σημερινούς συμβατικούς δήμους ; *

Βασικός όρος για τή γόνιμη μελέτη και διδασκαλία των κλασικών είναι ή θεμελίωσή της στο νέο έλληνισμό και τις πολιτιστικές αξίες του, το βασικό δηλαδή αίτημα του δημοτικισμού. Έδώ θα μπορούσε ίσως κανείς να υποστηρίξη ότι κάτι παρόμοιο δέχεται και ή εταιρεία έλλήνων φιλόλογων παρ' όλη τή ζωτική αξία που δίνει στη λογία παράδοση και τή συνέχισή της. Η άπορία μου όμως είναι τι θ' άπογίνη ό σκοπός της εταιρείας, «ή προσέγγισης» δηλαδή των κλασικών, αν έπικρατήση στην πορεία της ή κατεύθυνση όπου σπρώχνουν όσα σημεία άνάλυσα παραπάνω ;

Τήν άπάντηση στην άπορία αυτή τήν έχει δώσει πολύχρονη σχετική πείρα. Γιατί ένάμισυ τώρα αίωνα ή σχολική κλασική παιδεία μας άκολουθώντας τήν ίδια άκριβώς κατεύθυνση, τή διδασκαλία δηλαδή «εις τό κενόν», μάς έδινε τά πολύ γνωστά αποτελέσματα : Οι τρόφιμοί της όχι τό πνεύμα των κλασικών, μά ούτε τή γλώσσα τους δέν κατόρθωναν να «προσεγγίσουν». Τή σχετική διαπίστωση τήν κάνει βέβαια και ή εταιρεία στο περιοδικό της. Είναι γενική σ' αυτό ή όμολογία ότι ή κλασική παιδεία έχει πάρα πολύ ξεπέσει στον τόπο μας, μόνο που στο χρονικό προσδιορισμό του ξεπεσμού και στα αίτια του γίνεται κάποιο σοβαρό λάθος. Γιατί ούτε στην τελευταία κυρίως «τριακονταετία» περιορίζεται, ούτε και βασική αίτία του είναι «ή παραμέλησις της γραμματικής διδασκαλίας» ή και ή «έπίδρασις όλεθρίων ύποχθονίων έπιρροών». Το παραμέρισμα της σχολικής κλασικής παιδείας είναι ένα φαινόμενο γενικότερο των νεώτερων χρόνων και όχι μόνο έλληνικό. Σε άλλες όμως χώρες ποτέ δέν έλειψε ή έντονη και

* Βλ. πλατιά άνάλυση του θέματος αυτού στη μελέτη μου. «Τό πρόβλημα της φιλοσοφικής σχολής» έκδ. Γλάρου 1944 σελ. 17 κ. π., 94 κ. ά.

γόνιμη αντίδραση. Και τὸ κλασικὸ γυμνάσιο ἐκεῖ, ἂν ἔχασε τὴν πρὶν μονοκρατορία του, κράτησε μόλα ταῦτα καὶ κρατεῖ ἀκόμα μέσα στὴν ἀκμὴ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ τὴν ἐκπολιτιστικὴ του δύναμη καὶ ἀξία. Μπορεῖ ὅμως ἡ ἑταιρεία ἑλλήνων φιλολόγων νὰ βρῆ ἔστω καὶ ἓνα σύντομο χρονικὸ διάστημα μέσα στὸν περασμένο καὶ τὸν τωρινὸ αἰῶνα ποῦ νὰ εἶχε καρποφορήσει ἡ κλασικὴ παιδεία μᾶς μετὰ τὸ μοναδικὸ στὴ σχολικὴ μᾶς ὀργάνωση τύπο τοῦ κλασικοῦ γυμνασίου;

Φτάνει μόνο νὰ θυμηθῆ κανεὶς πῶς ἔκριναν τὰ πορίσματα τῆς γυμνασιακῆς ἐργασίας οἱ εἰσηγήσεις σὲ διάφορα, καὶ σὲ πολὺ παλιὰ ἀκόμα, ἐκπαιδευτικὰ νομοσχέδια. Εἰσηγήσεις ἀπὸ ἐκπαιδευτικούς καὶ πολιτικούς κάθε ἄλλο παρὰ μοντέρνους μᾶς λένε πῶς οἱ νέοι ἀποφοιτῶντας ἀπὸ τὸ γυμνάσιο ὄχι μόνο δὲν ἀγαποῦν τοὺς κλασικούς, παρὰ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ καταλάβουν καλὰ καλὰ καὶ ἓνα ἀπλὸ ἀκόμα κείμενό τους. Δὲν ἦταν μάλιστα λίγα τὰ παράπονα γιὰ ἀποφοίτους ποὺ δὲν μπορούσαν νὰ γράψουν σωστὰ οὔτε ἓνα γράμμα. Αὐτὸ ἦταν τὸ γενικὸ. Ἐξαιρέσεις βέβαια σὲ δασκάλους καὶ μαθητὲς ὑπῆρχαν, ἦταν ἕως πάντα ἐξαιρέσεις ποὺ ἔκαναν πρὸ χτυπητὸ τὸ γενικὸ κανόνα. Καὶ ὅμως σὲ ὅλα σχεδὸν τὰ χρόνια αὐτὰ τὸ κύριο μέλημα στὴ διδασκαλία τῶν κλασικῶν ἦταν ἡ ἀττικὴ γραμματικὴ καὶ τὸ συνταχτικὸ τῆς, καὶ δὲν ἔλειπε ἡ προσπάθεια γιὰ «ἀκριβολογικὴ» διδασκαλία καὶ πιστὴ μετάφραση. Ἔτσι καὶ τώρα καὶ στὸ μέλλον ὅση γραμματικὴ καὶ συνταχτικὸ καὶ ἂν διδάξωμε στὸ κλασικὸ γυμνάσιο, καὶ ἂν ἀκόμα ἀπλώσωμε τὴ σχολικὴ του περίοδο ὄχι σὲ ἑπτὰ καὶ ὄχτώ, ἀλλὰ καὶ σὲ δέκα χρόνια, τ' ἀποτελέσματα θάναναι τὰ ἴδια, ὅσο ἡ διδασκαλία του δὲ θεμελιώνεται σὲ γερὰ ψυχικὰ θεμέλια. Χωρὶς αὐτὰ οἱ νεοέλληνες δὲ θὰ μπορέσουν νὰ «προσεγγίσουν» τὸ πνεῦμα τῶν κλασικῶν, ἡ ἑταιρεία δηλαδὴ τῶν ἑλλήνων φιλολόγων εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατο νὰ πετύχῃ τὸ σκοπὸ τῆς.

Δ'. Ἡ ἑταιρεία στὸ κύριο ἄρθρο τοῦ περιοδικοῦ λέει ὅτι «ὁ δρόμος τῆς ἀναβάσεως» πρὸς «τὰ νάματα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας εἶναι τραχὺς καὶ ἐπίπονος» καὶ ὅτι «εἰς τὰ ὕψη τοῦ κόσμου τῶν ἑλληνικῶν ἀξιών δὲν δύναται νὰ μᾶς ὑψώσῃ ἡ εὐκολὸς ὁδὸς τῶν μεταφράσεων, ἀλλὰ ἡ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον ἀναστροφή». Ἡ ἀντίληψη αὕτη εἶναι πολὺ σωστὴ, χρειάζεται ὅμως μερικοὺς περιορισμούς, γιὰ νὰ μὴν ὀδηγήσῃ σὲ μέτρα ποὺ ἀσφαλῶς θὰ βλάψουν. Δὲν μπορεῖ νὰ νοηθῆ δικὸς μᾶς ἐπιστήμονας φιλόλογος, ποὺ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ζῆσῃ τὰ κλασικὰ κείμενα στὸ πρωτότυπο. Οὔτε καὶ τὸ κλασικὸ γυμνάσιο, ποὺ σπονδυλικὴ στήλη τοῦ προγράμματός του εἶναι τὰ κείμενα αὐτὰ καὶ ἡ γλῶσσα τους, ἀνταποκρίνεται στὴν

ἀποστολὴ του, ἂν δὲν ἀναπτύξῃ στοὺς τροφίμους του τέτοιὰ ἱκανότητα. Καὶ εἶναι ἀκόμα σωστὸ πῶς γιὰ τὴν ἱκανότητα αὕτη εἶναι ἀπολύτως ἀπαραίτητη ἡ γερὴ γραμματικὴ μόρφωση. Ποτὲ ἡ μετάφραση δὲν μπορεῖ νὰ δώσῃ ὅ,τι τὸ πρωτότυπο κείμενο. Ὅσο καλὴ καὶ ἂν εἶναι ἡ μετάφραση καὶ ἡ διδασκαλία τῆς, παρουσιάζει πάντα σοβαρὰ μειονεκτήματα συγκρινομένη μετὰ τὸ πρωτότυπο καὶ τὴ διδασκαλία του. Φτάνει μόνο νὰ συλλογιστοῦμε ὅτι σ' αὕτη χάνεται ἡ εἰδολογικὴ μόρφωση ποὺ θὰ ἔδινε στὸ μαθητὴ ἡ μεταφραστικὴ προσπάθειά του, καὶ ὅτι στὸ μεταφρασμένο κείμενο μετὰ τὸν κλασικὸ συνυφαίνεται καὶ ἡ προσωπικότητά του μεταφραστῆ. Στὴν Ὁρέστεια π. χ. τοῦ Willamowitz ἡ τοῦ Γρυπάρη δὲν ἔχομε μόνο τὸν Αἰσχύλο, ἀλλὰ καὶ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο μεταφραστὴ του.

Δὲν εἶναι ὅμως σωστὸ ἂν γενικεύοντας τὴν παραπάνω ἀρχή, ἀποκλείωμε τὴ μετάφραση ἀπ' ὅλα τὰ μέσα σχολεία. Ἀκόμα καὶ στὸ κλασικὸ γυμνάσιο ἔχει ἡ μετάφραση τὴ βοηθητικὴ θέση τῆς, ὄχι βέβαια στὸ σημεῖο ποὺ τὸ εἶχε κάμει τὸ πρόγραμμα τοῦ 1931. Ἀλλὰ πῶς μποροῦμε ν' ἀποκλείσωμε τὸ μεταφρασμένο κλασικὸ στὸ πραγματικὸ γυμνάσιο, σ' ἓνα τύπο σχολείου ποὺ ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὸ διαφορισμὸ τῶν ἀντικειμενικῶν ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὶς σκληρὲς ἀπαιτήσεις των, ἀπὸ τὴν ψυχολογικὴν ἀνάγκην τῶν παιδιῶν καὶ τοὺς δρους ποὺ εἶναι βασικοὶ γιὰ κάθε μόρφωση; Στὸ πραγματικὸ γυμνάσιο σπονδυλικὴ στήλη εἶναι τὰ φυσικομαθηματικά, καὶ σ' αὐτὰ πρέπει νὰ δοθῆ τόση ἀπλοχωριά, ποὺ δὲ μένει καιρὸς καὶ δύναμη γιὰ κλασικὴ μόρφωση παρόμοια μετὰ τῶν κλασικῶν γυμνασίων. Στὸ σχολεῖο αὐτὸ μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ διδαχτοῦν πεζοὶ στὸ πρωτότυπο. Ἀλλὰ θὰ στερήσωμε τοὺς τροφίμους των ἀπὸ κλασικοὺς ὅπως ὁ Ὅμηρος π. χ. ἢ οἱ τραγικοὶ; Ἐδῶ, καὶ πολὺ περισσότερο σὲ ἄλλου τύπου μέσα σχολεία τὸ μεταφρασμένο κλασικὸ κείμενο εἶναι πραγματικὴ ἀνάγκη.

Τὸ κύριο ὅμως ἄρθρο τονίζει σχετικὰ μετὰ τὶς μεταφράσεις ἓνα κίνδυνο, ποὺ ἂν ὑπάρχῃ, εἶναι σοβαρὸς. Μ' αὐτὲς λέει δουλεύωμε «ἀνεπιγνώστως εἰς τὸν διδακτικὸν ὕλισμόν, ὅστις πιστεύει ὅτι τὸ μορφωτικὸν γεγονός τὸ συνιστᾷ ἡ ἀπόκτησις γνώσεων καὶ οὐχὶ ἡ κινουσα τὴν ψυχὴν πρὸς ἐγρήγορσιν ἐμβάθυνσις εἰς τὰ κείμενα καὶ τὰ ἀρχαῖα καλλιτεχνήματα». Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ξεχνοῦμε ὅτι στὸ διδακτικὸ ὕλισμόν καὶ ὄχι στὴν πραγματικὴν μόρφωση δουλεύει ὁλόκληρο τὸ πρόγραμμα τῶν κλασικῶν καὶ ἄλλων μέσων σχολείων μετὰ τὴν ρητὴν παντογνωσία του, καὶ πολὺ περισσότερο τὸ πρόγραμμα πολλῶν πανεπιστημιακῶν σχολῶν μετὰ κορύφωμά τῆς φιλοσοφικῆς. Καὶ ὅτι ὄχι μόνο μονομέρεια, ἀλλὰ καὶ διδακτικὸ ὕλισμόν εἶχαμε καὶ εἰδικότερα στὰ κλασικὰ γράμματα, ὅταν κείμενο καὶ συγγραφέας ἐξαφα-

νιζόνταν μέσα σε σωρούς από γραμματικές και συνταχτικές παρατηρήσεις και περιπλανήσεις. Στο ίδιο βέβαια, σε άχρηστη δηλαδή ποσότητα, μπορεί να καταντήσει και η διδασκαλία των μεταφρασμένων κλασικών όπως και των νεοελληνικών κειμένων, αφού μάλιστα λείπουν οι γλωσσικές δυσκολίες. Αυτό όμως εξαρτάται από το δάσκαλο, από την πνευματική του ζωή και τη μόρφωσή του. "Αν ο ίδιος δεν έχει ζήσει τις αξίες του νεοελληνικού κειμένου, ενός δημοτικού π. χ. τραγουδιού ή διηγήματος, θα βάλει τα παιδιά του να δώσουν την έννοια ή το περιεχόμενο και να περάσουν έτσι μέσα σ' ένα χρόνο ολόκληρη βιβλιοθήκη ή το πολύ ν' αργοπορή πελαγώνοντας σε πλήθος ασήμαντες βιογραφικές και φιλολογικές πληροφορίες. Το μεταφρασμένο κλασικό θα τον διδάξει καλά οποιος κατέχει το πρωτότυπο και τις αξίες του. Τότε όχι μόνο για διδαχτικό ύλισμό δεν έχουμε φόβο, αλλά με μια καλή βέβαια μετάφραση και σοβαρές αξίες του κειμένου θα ζήσουν οι μαθητές του, και ως προς την ειδολογική μόρφωσή τους θα έχουν ωφέλεια σημαντική.

Και η ίδια όμως η εταιρεία μπορεί να καταδικάσει έτσι απόλυτα τις μεταφράσεις, όταν στο καταστατικό της λέει ότι ένας από τους σκοπούς της είναι «η διάδοσις των ανθρωπιστικών γραμμάτων», και στο κύριο άρθρο ότι «δεν περιορίζουν τας φιλοδοξίας των οι Έλληνες φιλόλογοι εις την αναζωπύρησιν των ανθρωπιστικών σπουδών, αλλά θα φιλοτιμηθούν να καταστήσουν εις δλους συνειδητήν την αξίαν των συναφών με την αρχαιότητα μελετών», και ακόμα πιο

πολύ: ότι θα προσπαθήσουν «να θεμελιωθή η παιδεία μας επί των ανθρωπιστικών ιδεών, όπως τας διεμόρφωσεν ο αρχαίος έλληνισμός»: Είναι πολύ σωστή η αντίληψη της εταιρείας ότι οι ανθρωπιστικές ιδέες, η αγωνιστική διάθεση, το πνεύμα όπως τ' αντικρύζομε στον αρχαίο έλληνισμό, πρέπει να γίνουν καθολική πνοή που να έμψυχώνη όχι μόνο φιλόλογους και κλασικό γυμνάσιο, αλλά και όλα τα μέσα σχολεία, ακόμα αν γίνεται και τα δημοτικά και όλη την κοινωνία. Δε νομίζει όμως ότι για το πλατύ αυτό και δύσκολο σκοπό ένα από τ' αποτελεσματικότερα μέσα είναι οι καλές μεταφράσεις των μεγάλων κλασικών, μέσο που και σε άλλες πολιτισμένες χώρες από πολλόν καιρό το έχουν βάσει σε πράξη περίφημοι φιλόλογοι;

Από τις απορίες που μου γέννησε το πρώτο τεύχος του περιοδικού «Πλάτων», ξεχώρισα όσες αναφέρονται σε σημεία επικίνδυνα για ένα τόσο σοβαρό σκοπό όπως της εταιρείας έλλήνων φιλόλογων. Όσα σχετικά είπα παραπάνω πιστεύω ότι δεν είναι μόνο προσωπικές γνώμες δικές μου, αλλά άπηχούν τη σκέψη πολλών που θέλουν και ζητούν ό,τι και η εταιρεία: να γίνουν δηλαδή ζωντανές και δημιουργικές οι σχέσεις του νέου έλληνισμού με την έλληνική αρχαιότητα, να γίνουν και για το νεώτερο πολιτισμό μας οι κλασικοί κινητήριες δυνάμεις πραγματικές και να μη μείνουν μόνο τύπος ή θρόλος. Και είμαι βέβαιος ότι ανάμεσα σ' αυτούς τους πολλούς δεν είναι λίγοι και από τον κύκλο των έλλήνων φιλόλογων.

Α. ΔΕΛΜΟΥΖΟΣ

